

Merima Omeragić

merima.omeragic@unsa.ba

Univerzitet u Sarajevu

Centar za interdisciplinarnu studiju „prof. dr Zdravko Grebo“

Osvajanje jugoslavenskog naslijeđa nasuport krizi kulture

Regaining the Past. Yugoslav Legacy in the Period of Transition: The Case of Formal and Alternative Institutions of Art and Culture in Serbia at the End of the 20th and the Beginning of the 21st Century / Tijana Vuković. – Warsaw–Bellerive-sur-Allier: Faculty of „Artes Liberales”, University of Warsaw Wydawnictwo DiG, 2022. – 343 str. – ISBN DIG: 978-83-286-0204-5 & ISBN La Rama: 979-10-95627-88-3

Studija Tijane Vuković, koja je predmet ovog prikaza, određena je i svrhom da se u epistemološki spektar upišu nove spoznaje o periodu tranzicije u polju kulture. Naime, istraživački okvir diktiran je hronološkom dimenzijom od kraja 20. i početka 21. vijeka, i, s druge strane, specijalnom razlikom između jugoslavenskog naslijeđa i artikulacije nove kulture Srbije. Odabiri ovog izazovnog konteksta, ali i teme, potvrđuju opredjeljenost istraživačice da se uhvati ukoštac s kompleksnim fenomenima sporenja, pogotovo iz gledišta centra i margine. Istraživački konstrukt temeljno je analiziran i potvrđen različitim primjerima i načinima na koje se nose institucije s dinamičnim društvenim promjenama koje uveliko otežavaju njihov rad. Nimalo slučajno, odabirom uzorka, zvaničnih i alternativnih institucija, sklopljen je mozaik koji svjedoči o postojanju različitih diskursa. Na taj način gradi se cjelovita slika, ali i podrivaju dominantne prakse u poimanju jugoslavenskog naslijeđa. Knjiga koja se nalazi pred čitateljstvom utemeljena je na inoviranim i za ovu temu bitnim konceptima kulture pamćenja.

Simbolično determinirana, studija prati napuštanje, razaranje i rat oko identiteta. Na drugom, višem nivou, centralni problem istraživanja je ponovo osvajanje prošlosti kroz kreiranje novih narativa i tendencija za prevazilazak kulturološke traume. U namjeri da se najšire analizira i opiše dominantno i marginalno naslijeđe, studija u cijelosti slijedi logiku i naučne zahtjeve formiranog alternativnog istraživačkog sistema. Struktura studije podrazumijeva uvodno i zaključno poglavlje ili, konkretnije rečeno, teorijska polazišta i pretpostavke, i na koncu iznošenje završnih sudova, te četiri razrađena i argumentirana središnja poglavlja.

Kao prvu pretpostavku Tijana Vuković navodi fenomen neželjenog naslijeđa, mapirajući ideju i raspad jugoslavenskog kao „zajedničkog kulturnog (i umjetničkog) prostora“ (Vuković 2022: 9). To je povijesni pojam u kome se mogu identificirati sve kategorije prezrenih i drugih, što je direktan i neosporan rezultat ideologije koja proizvodi. Pored strašnih i očiglednih efekata na osamostaljene države, ratni raspad Jugoslavije potakao je usmrćivanje jugoslavenskog identiteta, te posljedično krizu i traumu u polju kulture. U svrhu argumentiranja, autorka predočava dezintegraciju institucija kulture za vrijeme ratova, ali i u vremenu zvaničnog antijugoslavenskog narativa. Stoga se, kroz istraživačke ciljeve suočava sa izazovnim pitanjima: da li je i na koji način Jugoslavija nastavila da postoji u diskursu, narativima i ideologiji u praksama institucija kulture, načinima reprezentacije (odnos: ovisne o zvaničnim autoritetima ili suspregnute), načinima transformacije, diskontinuitetima i novim narativima i perspektivama, o nekonsenzusu vrijednosti, značaju predstavljanja jugoslavenskog simboličkog naslijeđa kao puta za prevazilazak traume, kao i potrage za tematskim projektima. Preciznije, cilj istraživanja je bilo izazovno suočavanje s otkrićem da li je pokušaj da se u kulturalnom pamćenju očuva Jugoslavija bio uspješan uprkos otežavajućim okolnostima, a posebno „zašto sjećanje na Jugoslaviju preživljava u fragmentiranim narativima i izazovnim procesima prevazilaska kulturalne traume koja je u stalnoj krizi bez ikakve koherentne strategije da uspije u tome“ (Vuković 2022: 19). Koristeći interdisciplinarni pristup, Tijana Vuković se bavi postojećim znanjima o kolektivnoj traumi, odnosno relacijama između individualnog i kolektivnog pamćenja. U tom smislu, u individualnom pamćenju u Srbiji sjećanje na Jugoslaviju je zadržano u vidu uspomena, dok je prelazak na nivo kolektivnog diskutabilan. Glavnu ulogu u tom procesu bi trebalo da imaju institucije kulture. Kada je riječ o samom procesu istraživanja, vodilo se računa o mjestima subverzivnosti zvaničnih, te sugestivnosti i moći alternativnih institucija da „obezbjede okvir za jugoslavensko naslijeđe i vezu između prošlosti i budućnosti“ (Vuković 2022: 14). Fokus istraživanja smješten je na ispitivanje ne samo preživljavanja sjećanja na Jugoslaviju, koliko i na sam put od jugoslavenskih institucija do krize u kulturi.

U prvom od centralnih poglavlja, „State of Art“, autorka predstavlja različite teorijske aspekte, forme i sadržaj gradeći intersekcionalni pristup utemeljen u kulturi pamćenja. Naredno poglavlje, pod naslovom „Historical Context“, predstavlja povijesni pregled ideje jedinstva Južnih Slavena s uporištem u umjetnosti i kulturi. U tom smislu, Tijana Vuković demistificira i objašnjava fenomen *jugoslavizma* kao vezu i međuuticaj između Jugoslavije kao kulturnog i političkog projekta. Stoga, jugoslavizam postoji kao potencijal zajedničkog prostora kulture, kako u prošlosti, tako i kao neovisan prostor u kome je Jugoslavija mogla da postoji nakon

raspada. Naredna poglavlja studije posvećena su tzv. analitičkom istraživanju. Konkretno, istraživačica kroz primjere tri zvanične institucije (*Paviljon Republike Srbije u Veneciji* – Jugoslavija postoji kroz aktivan kontekst; *Muzej savremene umetnosti u Beogradu* – simbol stvaranja jugoslavenske kulture; i *Muzej Jugoslavije* – ogroman transformativni potencijal), kao i tri nezvanične institucije kulture (*Centar za kulturnu dekontaminaciju/CZKD* – avangardni pokret u borbi protiv stalne opresije i nepravde; skvot *Ineks* – kao polifona nezavisna kulturna institucija koja je slobodno komunicirala naslijeđe Jugoslavije; i *Kvaka 22* – zasnovana na Jugoslaviji kao zajedničkom prostoru vrijednosti, razlike, jednakosti i dobra) ispituje i pokazuje načine oblikovanja i zadržavanja narativa o naslijeđu Jugoslavije. U središtu pažnje ovog pristupa nalazi se transformacija specifičnih i kompleksnih narativa. Naporedo, naglašena je razlika između institucija koje dijelom njeguju pristupe dominantnih diskursa, pojačan utisak o raskoši modela koje koriste alternativne institucije „primarno slaveći etiku zajedništva (stavovi o zajedničkom kao naslijeđu iz jugoslavenskog perioda)“ (Vuković 2022: 17). Osim na osjećaju zajedništva, rad alternativnih ili nezvaničnih institucija zasnovan je na djeljenju resursa i aktivističkom pristupu. Također, nezvanične institucije su identificirane i kao one koje imaju kapacitet da koriste slobodan prostor umjetnosti i kulture za izražavanje protesta protiv režima i promoviraju humanističke vrijednosti. Proširivajući istraživački korpus sa zvaničnih na alternativne institucije kulture, autorka je iskoristila značajne resurse komparacije, te proučavanja marginalnih narativa. Izučavanjem oba narativa, zvaničnog i alternativnog, Tijana Vuković je postigla i primarni cilj sagledavanja šire slike kulture u Srbiji u tranzitivnom ili postjugoslavenskom razdoblju ili kako to ona sama navodi, to je bilo značajno i radi formiranja osnove za mapu institucija kulture u Srbiji nakon raspada Jugoslavije.

U „*Forgetting or Remembering Yugoslavia: Creating Connection and Continuity*“ istraživačica iznosi zaključna razmatranja s ciljem sumiranja predstavljenih znanja i sačinjavanja koherentnog i stabilnog okvira, to jest, cjeline. Podsjećajući na ambivalentan odnos ka Jugoslaviji i njenom naslijeđu u procesima suočavanja s prošlošću, u studiji se akcentira stanje kulture u traumi (koja unuštava identitet jugoslavenskog zajedništva), u kontekstu tranzicije, fragmentacije, susprezanja i konfuzije koje vladaju institucijama kulture. U skladu sa stanjem analiziranim u prethodnim poglavljima, autorka knjige iznosi i konkretne zaključke vezane za razlike između zvaničnih koje potenciraju traumatičnu prošlost, i nezvaničnih institucija kulture koje računaju s jugoslavenskim zajedništvom kao progresivnim uporištem i izvorom. Potonji stav se najefikasnije reflektira kroz simboliku antifašističkog naslijeđa. S podnaslovom „*Choosing between the Illusion of Ground Zero and Regaining the*

Past: In Search of Meaning and the Old/New Identity“ dolazi drugi dio zaključka determiniran kontekstom razmatranja hijatusa izazvanog traumom rata, tačnije, uništenjem zajedničkog jugoslavenskog identiteta. Nakon raspada Jugoslavije, identitetski izbor je sveden na dva opozitna stava: pada u krizu i posljedično utapanje institucija u procese nadilaženja prošlosti, i drugi – ponovno osvajanje prošlosti. Rezultat zvaničnog izbora je tendencija da se reprezentiraju samo izolirani fragmenti priče kao cjelina, potvrđujući autoritativni diskurs nepoželjnosti naslijeđa Jugoslavije. Zadatak ponovnog osvajanja prošlosti s ciljem prevazilaska traume, sadrži potencijal rekonstrukcije i kreiranja zajedničkog, progresivnog kulturnog prostora. Ključ drugačijeg pristupa leži u vezama, funkcionalnosti i kreativnosti i karakteru narativa unutar i izvan institucija u svim zemljama bivše Jugoslavije.

Ukratko, studija Tijane Vuković napisana je iz pozicije alternativnih istraživanja, obuhvatajući značajne tematske oblasti i izazovne pretpostavke, ali i savremene metode. Čitanjem i analiziranjem disruptiranih narativa o spornom naslijeđu Jugoslavije, zajedničkom identitetu i jugoslavizmu, istraživačica je u kontekstu tranzicije i traume, s alatima intersekcionalnog pristupa i kulture pamćenja (osvajanja prošlosti) ostvarila postavljene ciljeve, pri čemu je uspješno interpretirala (sačinjavajući cjelovitu sliku) suprotstavljene narative, ponudila alternativna rješenja i pristupe, ukazala na značaj istraživanja koja integriraju centar i marginu, i na koncu apelirala na zahtjev prevazilaska traume, tj. krize u kulturi – putem ponovnog osvajanja prošlosti. Na koncu, studija Tijane Vuković predstavlja potrebno suočavanje sa znanjima iz ugla naučno utemeljenog principa osvajanja prošlosti.

Merima Omeragić

merima.omeragic@unsa.ba

University of Sarajevo

Centre for Interdisciplinary Studies “Prof. Dr Zdravko Grebo”

Regaining the Yugoslav Heritage vs. Culture Crisis